

Аварія на Чорнобильській АЕС у 1986 р. призвела не тільки до значного радіоактивного забруднення довкілля, а й до здичавіння великих площ земель української і суміжної білоруської територій. Зокрема це відбилося у поступовій демутаційній трансформації колишніх агроценозів, залісненні відкритих ландшафтів, значному зростанні чисельності й видового різноманіття диких тварин. На відміну від білоруської частини зони, де вже у 1988 р. був створений Поліський радіоекологічний заповідник і фауністично-флористичні дослідження набули необхідної систематичності й комплексності, на українській частині така практика зберігалася лише в перші роки. В середині 90-х регулярні зоологічні дослідження майже припинилися, і лише окремі групи з Інституту зоології ім. Шмальгаузена НАН України і Інституту проблем екології і еволюції ім. Северцова Російської АН продовжували час від часу відвідувати ЗВ. Єдиним осередком систематичного (хоча і далеко не достатнього) збору зоологічної інформації залишався Науково-технічний центр НПО “Прип’ять” (наступні назви — ДП Чорнобильський науково-технічний центр міжнародних досліджень, ДП “Чорнобильський радіоекологічний центр”). Як наслідок, перший анований список хребетних тварин ЗВ був підготовлений тільки наприкінці 90-х років. Нажаль, навіть стосовно найбільш поширених і великих тварин не було достатньої кількісної інформації. Це унеможливило обґрунтовані судження про стан їх населення, місця розповсюдження і тенденції розвитку. Втім, знання в цій галузі, без сумніву, мали і мають велике значення. І не тільки з теоретичного погляду, а й для розробки стратегії й тактики політичних і господарських рішень щодо вирішення проблем Чорнобильської зони, а також у природоохоронній і освітньо-просвітній сферах діяльності. Державна програма “Фауна”, яку започаткували у 1998 році, з самого початку зосередилася лише на штучному перетворенні зооценозів ЗВ і в подальшому, на жаль, так і не мала розвитку. Уявлення про те, які тварини можуть жити в лісах, лугах і водоймах ЗВ необхідно було наповнити фактичними знаннями: чи є вони дійсно, де і в які сезони бувають, як використовують угіддя, в якому стані їх населення, що відбувалося з ними впродовж 20 років і, взагалі, що вже відомо про кожний вид.

Розуміючи складність і, часто, поточну неможливість вичерпного вирішення цього завдання, автори даної роботи поставили за мету провести огляд і аналіз всієї доступної інформації, що була напрацьована за останні десятиріччя. Вона включає як результати власних польових досліджень, так і результати досліджень інших зоологів. Крім того, автори не могли обійти увагою досягнення білоруських колег, оскільки Поліський радіаційно-екологічний заповідник, по суті, разом із ЗВ утворює єдиний природно-територіальний комплекс.

Слід відмітити, що незважаючи на значну увагу біологів (і зокрема, зоологів) до Чорнобильської зони, переважна більшість досліджень була присвячена наслідкам радіаційної дії та радіаційному забрудненню диких тварин. Відомості про видовий склад, поширення тварин, динаміку популяцій, міжвидові стосунки, про рідкісні види і таке інше можна знайти лише в окремих роботах. За нашим підрахунком, за 20-річний період у наукових журналах, збірниках і монографіях було опубліковано трохи більше 50 робіт більш менш присвячених цій тематиці. І хоча за той самий час вийшло у сотні разів більше робіт про результати радіоекологічних, радіобіологічних і генетичних досліджень, лише окремі з них мають цінну фауністичну інформацію. Щоб підкреслити неповноту загальних знань про фауну хребетних ЗВ, звернемо увагу, що з 50 робіт є чимало таких, які безпосередньо не присвячені ЗВ, але в яких наводяться окремі дані про її тварин або про фауністичні знахідки поблизу від її границь, а також — результати досліджень в білоруському Поліському радіоекологічному заповіднику. Скоріше за все, у малотиражних і не реферованих виданнях можна знайти ще кілька робіт, але навіть якщо їх удвічі більше, все однаково це дуже низький показник вивченості проблеми. Власне і по цій причині, при підготовці даного огляду були використані тези і доповіді конференцій (яких існує, напевне, не більше 20—30), і які хоча і не є повноцінними публікаціями, але часто залишаються останньою формою оприлюднення результатів досліджень. При підготовці даного огляду ми також використовували матеріали власних наукових звітів (близько 15) та 6 звітів інших наукових установ, що зберігаються в підприємстві “Чорнобильський радіоекологічний центр” (м. Чорнобиль).

Отже, у зв'язку із різною мірою вивченості різних груп тварин подання матеріалу має певні відмінності: одні групи (як, наприклад, “червонокнижні” тварини) розглянуто більш детально, інші — анотовано. Автори вважають цілком природним, якщо ця робота містить інформацію, яка не збігається з уявленнями та поглядами інших фахівців або не відображає всіх знань, що колись були отримані іншими дослідниками Чорнобильської зони. Вважаємо, що призначення цієї роботи — не розставити всі крапки, а зробити перший крок у об'єднанні всієї наявної інформації щодо дикої природи регіону, крок, за яким має бути зроблено чимало більш повних досліджень.

В основу цієї роботи було покладено матеріали препринту державного спеціалізованого науково-виробничого підприємства «Чорнобильський радіоекологічний центр» за 2000 р., переглянуті й доповнені в наступні роки. Автори висловлюють щирю подяку І. В. Чижевському, О. Г. Бунтовій, Г. А. Руденській і багатьом іншим працівникам підприємства “Чорнобильський радіоекологічний центр” за технічну та інформаційну підтримку. Окрема подяка — І. В. Загороднюку (Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАНУ) за корисні зауваження і коментарі, зроблені під час підготовки авторського оригіналу. Видання не було б можливим і без організаційної підтримки з боку директора Міжнародної радіоекологічної лабораторії Чорнобильського центру з питань радіаційної безпеки, радіоактивних відходів і радіоекології М. Д. Бондарькова, та фінансової підтримки з боку професора Роберта Дж. Бейкера з Техаського Технологічного Університету (США).

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ВО	—	водойма-охолоджувач ЧАЕС
ЗВ	—	Зона відчуження та зона безумовного (обов'язкового) відселення. У тексті є інші назви: «Зона відчуження», «Чорнобильська зона» або «Зона»
ЗМ ННПМ		Зоологічний музей Національного науково-природознавчого музею НАН України
ЛВ	—	лісове відділення
ЧКУ	—	Червона книга України (1994 р.)
ПЗФ	—	природно-заповідний фонд
ПоРЗ	—	Поліський радіоекологічний заповідник (Білорусь)
ПТК	—	природно-територіальний комплекс
ЧАЕС	—	Чорнобильська атомна електростанція